

Примљено:

15. јануара 2009.

Прихваћено:

12. фебруара 2009.

Оригинални

научни рад

Нада Радушки*

Институт друштвених наука

ОБРАЗОВАЊЕ КАО КЉУЧ ЗА ИНТЕГРАЦИЈУ РОМА У ДРУШТВО¹⁾

Сажетак

Роми представљају једну од већих етничких заједница у Србији, као и у другим државама централне и југоисточне Европе, где је вишегодишња маргинализација, сегрегација и дискриминација условила њихов изузетно тежак положај. Роми се по свим социо-демографским показатељима (образовање, запосленост, друштвени углед, животни стандард, и сл.) налазе на најнижој друштвеној лествици. Изразито лоша образовна структура Рома један је од најважнијих узрока њихове неинтегрисаности у друштво, а утиче на одржавање и продубљивање социо-економског и културног јаза између ромског и осталог становништва. У раду се, на основу података пописа 2002. године, анализирају узроци и последице високог нивоа неписмености, изразито лоша квалификациона структура, као и проблем укључивања ромске деце у образовни систем Србије, што представља једно од најактуелнијих питања, посебно са становишта друштвене интеграције, социјалне покретљивости, побољшања социо-економског положаја и националне еманципације Рома.

Кључне речи: Роми, образовање, положај, друштвена интеграција, Србија.

---

* Центар за демографска истраживања, Београд

1) Рад је настао у оквиру научног пројекта (149035Д).

УВОД

Дугогодишња економска, социјална, културна и политичка изолованост Рома готово на свим просторима Европе условила је тежак положај овог народа и многе предрасуде према њима. Мада у већини земаља фрагментирани и просторно дисперзивни, Роми представљају једну од већих етничких заједница, па овај демографски фактор заслужује посебну пажњу посебно када је реч о њиховом друштвеном и социо-економском положају. Већина европских Рома данас живи у централно-источној Европи и на Балкану, а према проценама ромских политичких лидера, има их око 10 милиона. За разлику од већине земаља централне и источне Европе, Роми никада нису чинили значајан део становништва у западно-европским државама.²⁾

Територијални распоред ромског народа, велике разлике које постоје у њиховом друштвеном и политичком положају и проблеми са којима се суочавају резултат су дубоких историјских процеса. Сталне миграције ромског становништва и недостатак истинске везаности за одређену територију део су њиховог историјског наслеђа, али и културних разлика и међуетничке фрагментације. Зато што потичу из различитих миграционих таласа, Роми нису хомогена етничка група, имају различито културно наслеђе, па често чак и у истој држави показују диференциране социјалне и демографске особености, другачије начине прилагођавања и интегрисаности у друштво. Социо-економски и друштвени положај Рома, мада се разликује од државе до државе, генерално је веома неповољан, па се данас Роми све активније боре за сопствени национални идентитет и траже решење дубоко укоревених проблема у самој ромској, као и широј друштвеној заједници (Poulton, 1997).

У Србији као мултиетничкој, мултиконфесионалној и мултикултуралној држави, Роми су релевантна националност јер их је према попису 2002. године регистровано 108,2 хиљада (1,4%), па после Мађара и Бошњака, представљају најзначајнију националну мањину. У односу на већинско српско, као и остало становништво,

2) Развој капитализма у западној Европи који је довео до појаве разних маргиналних група, као и репресивна политика према Ромима утицали су на њихов номадски начин живота. За разлику од тога, политичко-економски систем у средњој и источној Европи имао је потребу за бројном радном снагом, која се бавила различитим пословима, што је довело до прикључивања Рома локалном тржишту радне снаге и искорењивању номадизма. Због ових разлика, у западној Европи "Gypsies" означава номадске, путујуће или миграционе групе, док у средњој и источној Европи "Tsigani" или "Цигани" означава социјално подређене, сиромашене и маргиналне групе (Мирга & Георги, 1997).

Роми се разликују према начину живота, религији, језику и обичајима, и мада те разлике доприносе мултикултуралности и богатству једне земље, понекад могу представљати изворе неразумевања и сукоба. Етнодемографске промене у популационој динамици и социо-економске и културне одлике Рома указују на њихов специфичан демографски развитак и друштвени положај. На основу статистичких података могу се сагледати промене у демографском кретању Рома, али велико ограничење јесте неуједначеност њиховог обухвата у пописима становништва. Наиме, временски посматрано подаци о кретању броја Рома показују атипичне варијације од пописа до пописа што се не може објаснити демографским факторима, јер су код ове националности несумњиво пресудан утицај имале сталне промене опредељења о етничкој припадности. Зато је статистичка евиденција о Ромима у великој мери непотпуна и непоуздана, односно њихов број је знатно већи него што показују званични пописни подаци.³⁾

Промене приликом декларисања о националности и прелазак у други национални корпус највише су карактеристичне управо за ромску популацију.⁴⁾ Основни разлог за “мимикријске“ реакције Рома треба тражити у стално присутној, скривеној или отвореној дискриминацији према њима, што је имало за последицу вољну асимилацију у већинску или неку другу националност, губљење или прикривање свог етничког идентитета. С друге стране, због неповољног социјалног статуса и материјалне угрожености, као и мале присутности у политичком животу, Роми нису захваћени социјалном покретљивошћу која значајно утиче на развијање свести о сопственом положају и националном идентитету. Од 1970-их година, долази до националног ревивализма и етничке еманципације Рома, па су све присутнији други начини самоидентификације, као што су јасно наглашавање ромског порекла или нешто неутралније дефинисање етничких карактеристика.

3) У првом попису после Другог светског рата (1948) у Србији је регистровано 52,2 хиљада припадника ромске националности, следећи попис (1953) забележио је 58,8 хиљада, да би 1961. године регистрован прави “егзодус” Рома тј. само 9,8 хиљада. Од 1970-их година Роми се све више декларишу за свој етнос за разлику од ранијег периода када су се углавном изјашњавали као припадници већинског становништва на подручју где живе, па су наредни пописи (1971,1981,1991) регистровани повећање њиховог броја (49,9 хиљада, 110,9 хиљада, 140,2 хиљада).

4) Према пописној методологији, главни критеријум при одређењу националне припадности јесте субјективна изјава, што значи да свако лице има право слободног (не) изјашњавања о својој националности. Принцип субјективности омогућује промену националног опредељења и то привремену (услед политичких, социо-психолошких и других разлога) или сталну (услед асимилационих и интеграционих процеса), што је посебно дошло до изражаја у популационом кретању ромске националности.

ОБРАЗОВНА СТРУКТУРА РОМА У СРБИЈИ

Вишегодишња маргинализација, сегрегација и дискриминација условила је изузетно тежак положај ромске националности. Основни услов за побољшање социо-економског и културног статуса Рома, односно друштвено-социјалну покретљивост и интегритетност у друштво, јесте образовање. У погледу образовних карактеристика присутна је значајна издиференцираност становништва, а с обзиром да је Србија са етничког аспекта вишенационална држава, релевантне разлике између припадника етничких заједница заслужују посебну пажњу имајући у виду њихове последице на равномеран демографски развитак земље. Ниво образовања детерминише у великој мери друштвени положај неке националности, али се образовне карактеристике не могу посматрати као изолован фактор, већ у склопу осталих чинилаца, пре свега социо-економских, али и традиције, етничких особености, религијских норми и слично (Briza, 2000).

Табела 1. Укупно и неписмено становништво (стари 10 и више година), Србија (без КиМ), 2002.

Националност	Укупно	Број неписмених	Удео у укуп. неписмено (%)	Стопа неписмености (%)
Укупно	6761061	232925	100.0	3.4
Срби	5621106	188124	80.8	3.3
Црногорци	63451	677	0.3	1.1
Југословени	73274	707	0.3	1.0
Албанци	49047	3778	1.6	7.7
Бошњаци	114063	5692	2.4	5.0
Мађари	269296	2932	1.3	1.1
Муслимани	17411	816	0.4	4.7
Бугари	19281	1051	0.5	5.5
Буњевци	18785	204	0.1	1.1
Власи	36820	3873	1.7	10.5
Македонци	24788	465	0.2	1.9
Роми	84361	16581	7.1	19.7
Румуни	31344	1453	0.6	4.6
Русини	14577	59	0.0	0.4
Словаци	53847	363	0.2	0.7
Хрвати	66913	1315	0.6	2.0

Извор: Попис становништва, домаћинстава и станова 2002; Школска спрема и писменост, књига бр. 4, Републички завод за статистику, Београд, 2003.

Писменост, као основно обележја образовне структуре становништва, чини елементарну претпоставку процеса образовања и представља добар индикатор социјалне, економске и културне

развијености одређене друштвене средине. У државама у којима је неписменост искорењена, питање о писмености се не обухвата пописом, док је код нас било инкорпорирано у садржај свих досадашњих пописа.⁵⁾ Србија, на жалост спада у ред оних европских земаља које с почетка XXI века још увек нису искорениле елементарну неписменост. Према подацима пописа 2002. године у Србији (без Косова и Метохије) има 232,9 хиљада неписмених лица, што је 3,4% укупног становништва старијег од десет година (табела 1).

У Србији су присутне релевантне дистинкције између етничких заједница као резултат деловања социо-економских чинилаца, али у извесној мери и њихових специфичних етничких особености. Мада све националности имају приближно идентичне услове за развој и стицање писмености, аналитички преглед показује значајну диференцијацију. Срби имају 188,1 хиљада неписмених лица и стопу неписмености (3,3%) која је на нивоу опште за укупно становништво. Код осталих националности (Мађари, Црногорци, Хрвати, Словаци и др.) стопе се крећу испод опште (од 0,4% до 2,0%) па се може рећи да је неписменост готово искорењена, док су код других (Муслимани, Бошњаци, Албанци, Власи, Роми и др.) стопе неписмености на знатно вишем нивоу (од 4,7% до 19,7%). Током времена смањење неписмености карактеристично је за припаднике свих етничких заједница, али су разлике и даље веома изражене, при чему од свих националности у Србији, Роми имају убедљиво најлошију образовну структуру (Радушки, 2007).

Подаци показују да је једна петина ромске популације старије од десет година неписмена (16,6 хиљада тј. 19,7%), при чему су значајне разлике по полу (5,0 хиљада мушкараца тј. 11,8% и 11,6 хиљада жена тј. 27,6%). Поређења ради, Роми имају скоро шест пута већу стопу неписмености од припадника српске националности, али је при томе код Срба искључиво реч о лицима из најстаријег контингента (65 и више година), док је код Рома неписменост висока у свимзрастима.

5) Према методологији пописа ово питање се поставља свим лицима старијим од десет година а подразумева способност да се прочита и напише текст из свакодневног живота. Али треба имати у виду да се ови подаци добијају према субјективној изјави лица које се пописује, што оставља могућност за претпоставку да је удео неписмених већи јер су научна истраживања утврдила да је четворогодишње основно образовање минимум трајне писмености. Удео неписмених је низак ако се креће од 1% до 1,5% (реч је о уделу лица са менталним оштећењем која се не могу описменити и сл.), док већи удео неписмених у одређеној популацији резултат је деловања друштвених услова, нивоа социо-економског и културног развоја.

На висину опште стопе неписмености у великој мери утиче старосна структура становништва па праву слику овог проблема даје анализа дистрибуције неписмених лица према старости. У Србији проблем неписмености постоји пре свега због распрострањености неписмених међу старијим становништвом (пре свега женским), док је код ромске националности ситуација битно другачија. Алармантно је да су стопе неписмености веће од 10% у свим старосним групама укључујући децу старију од десет година, као и млађе средовечно становништво. Стопа неписмености креће се од 13,7 % у старосној групи 10-14 до 57,2% у узрасту 65 и више година (табела 2). Стопе су високе код оба пола, али је стање знатно критичније код женског становништва. Општа стопа неписмености код жена је преко два пута већа него код мушкараца. Наведене полне дистинкције евидентне су у свим старосним кохортама, а са узрастом се значајно повећавају. Тако, у млађим годинама (од 15 до 25 година) више је неписмених девојака од мушкараца за око 50%, у наредној старосној кохорти (од 25 до 29 година) преко два пута, а у старијим узрастима (од 45 до 60 година) неписмених Ромкиња је троструко више него мушкараца. Податак да су стопе неписмености Рома у узрасту 15-19 веће него у узрасту 10-14 (нарочито међу женама) указује на неопходност свеобухватне акције усмерене на описмењавање Рома и њихово укључивање у редовно осмогодишње школовање.

Табела 2. Неписменост Рома по старости и полу,
Србија (без КиМ), 2002

Старост	Становништво (старије од 10 година)			Број неписмених			Стопа неписмености (%)		
	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско	свега	мушко	женско
Укупно	84361	42408	41953	16581	5019	11562	19,7	11,8	27,6
10-14	10573	5389	5184	1451	629	822	13,7	11,7	15,9
15-19	10099	5072	5027	1527	605	922	15,1	11,9	18,3
20-24	9724	5018	4706	1317	502	815	13,5	10,0	17,3
25-29	8720	4472	4248	1080	350	730	12,4	7,8	17,2
30-34	7489	3846	3643	1007	329	678	13,4	8,6	18,6
35-39	7092	3640	3452	1159	326	833	16,3	9,0	24,1
40-44	7090	3660	3430	1338	367	971	18,9	10,0	28,3
45-49	6383	3273	3110	1455	359	1096	22,8	11,0	35,2
50-54	4731	2362	2369	1163	285	878	24,6	12,1	37,1
55-59	3128	1516	1612	954	220	734	30,5	14,5	46,0
60-64	2842	1377	1465	1055	264	791	37,1	19,2	54,0
65 и више	4537	1879	2658	2593	612	1981	57,2	32,6	74,5
Непознато	1953	904	1049	482	171	311	24,7	18,9	29,6

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2002; Школска спрема и писменост, књига број 4, Републички завод за статистику, Београд, 2003.

Треба још једном подсетити на извесну непоузданост статистичких података која потиче из лошег обухвата ромског становништва пописом, затим услед њихових честих промена етничке припадности, миграција и других фактора. Као неопходност намеће се потреба дубље анализе и свестранијег приступа проблему неписмености Рома, при чему треба имати у виду да је реч о најмлађој националности у Србији чија просечна старост износи 27,5 година, а удео старих 65 и више година само 4,3%.

Поред писмености, школска спрема је такође важна одредница образовне структуре становништва. Школовање, које у савременом друштву представља основни канал друштвене мобилности и промоције, једна је од најболнијих тема у свакодневном животу Рома. Демографско-статистички показатељи и многобројна анкетна истраживања показују да се они у овом погледу налазе на дну друштвене лествице. Од свих етничких заједница у Србији, Роми имају најлошију квалификациону структуру јер је највећи проценат лица са непотпуним основним образовањем, а најмањи са средњим, вишим и високим образовањем. Релативно висок удео лица са завршеном основном школом дугују младој старосној структури своје популације и каснијем укључивању у систем обавезног школовања, што је случај и са осталим демографски младим етничким заједницама (Албанци, Бошњаци и др.).

Подаци пописа 2002. године показују да је чак једна четвртина ромске популације старије од 15 година без икакве школске спреме (25,6%), 36,3% има непотпуно основно образовање, 29,0% завршену основну школу, 7,8% средњу стручну спрему, а само 0,1% факултетску диплому. Дакле, удео нешколованих (лица без школске спреме, 1-3 разреда основне школе и 4-7 разреда основне школе), износи 62%, што значи да готово две трећине Рома не заврши ни законски обавезно осмогодишње школовање. За сагледавање етничке издиференцираности и типа образовне структуре становништва, а самим тим и социјалног положаја појединих националности у некој друштвеној средини, веома је илустративан показатељ о уделу лица која имају више од елементарног образовања. Код Рома школованих лица је 37,1% (основна школа 29,0%, средње образовање 7,8%, више и високо 0,3%), у оквиру којих је број Рома са факултетском дипломом маргиналан (84 или 0,1%). Поређења ради, Срби имају готово шест пута веће уделе лица са средњом стручном спремом, док код високе стручне спреме чак и до 40 пута.

Посматрано по полу, женски део популације у просеку има нижи ниво образовања, што је последица друштвено-економских прилика, културе, традиције, односа међу половима и положаја жене у породици и друштву. Разлика по полу је најизраженија управо у групи лица без школске спреме, где је Ромкиња два пута више него мушкараца (34,3% наспрам 17,0%). Завршена 4-7 разреда основне школе има исти број дечака и девојчица, док се већ са вишим нивоима образовања разлика по полу битно повећава у корист мушкараца. Тако, завршену основну школу има 23,8% жена, а 34,1% мушкараца, средњу школу двоструко више мушкараца него жена, док је највећа дистинкција присутна код вишег и факултетског образовања (0,5% мушкараца и само 0,1% жена.).

Табела 3. Роми стари 15 и више година према полу и школској спреми, Србија (без КиМ), 2002

	Свега	Мушко	Женско
Укупно	73788	37019	36769
Без школске спреме	18889	6283	12606
1-3 разреда основне школе	5056	2386	2670
4-7 разреда основне школе	21709	10876	10833
Основно образовање	21404	12639	8765
Средње образовање	5760	4128	1632
Више образовање	145	107	38
Високо образовање	84	68	16
Непознато	741	532	209
Структура (%)			
Укупно	100,0	100,0	100,0
Без школске спреме	25,6	17,0	34,3
1-3 разреда основне школе	6,9	6,5	7,3
4-7 разреда основне школе	29,4	29,4	29,5
Основно образовање	29,0	34,1	23,8
Средње образовање	7,8	11,2	4,4
Више образовање	0,2	0,3	0,1
Високо образовање	0,1	0,2	0,0
Непознато	1,0	1,4	0,6

Извор: Попис становништва, домаћинства и станова 2002; Школска спрема и писменост, књига бр. 4, Републички завод за статистику, Београд, 2003.

УКЉУЧИВАЊЕ РОМСКЕ ДЕЦЕ У ОБРАЗОВНИ СИСТЕМ СРБИЈЕ

Образовање ромске деце је једно од најзначајнијих питања у настојањима да се побољшају животни услови и промени социоекономски положај Рома. Мада је обухватност деце у похађању наставе већа него ранијих година, још увек је присутан ”ромски синдром”- нередовно одлажење у школу и рано напуштање школовања. Велики број ромске деце уопште не похађа школу или напушта школу у трећем или четвртном разреду. Узроци лошег обухвата Рома системом образовања у Србији су бројни и комплексни. Ромска деца немају никакве услове за учење у условима у којима живе и одрастају, док се истовремено суочавају и са разним проблемима у школи. Они се тешко уклапају у систем основног образовања, не познају добро језик на коме се одвија настава, па због субјективних тешкоћа, бројних предрасуда и дискриминације према њима врло брзо напуштају школу, што се огледа и на плану повећаног девијантног понашања (просјачење, и сл.). Често се упућују у тзв. специјалне школе (приближно 80% од укупног броја деце у тим школама су Роми), а основни разлог је непознавање српског језика и жеља родитеља да им деца добију бесплатне књиге, превоз, оброк. Неки су мишљења да би могућност праћења наставе на ромском матерњем језику (макар у првим разредима основне школе) много више олакшало њихово даље школовање него што би узроковало додатну гетоизацију, док други сматрају да језичка баријера није основна препрека редовном школовању, већ првенствено лош материјални положај породице, ниво образовања родитеља, традиција, обичаји и друго. За Роме који су читав свој живот подредили пуком преживљавању, школовање деце нема посебно значајну вредност. Затворени у своје етничке оквире, полуписмени и необразовани, они не могу помоћи својој деци у постизању бољег успеха у школи или у професионалном напредовању. Поред тога, присутна је недовољна посвећеност и мотивисаност наставног кадра за посебан рад са ромском децом, као и неприхватање и неразумевање специфичног начина живота Рома од стране шире друштвене заједнице.

Наиме, ставови према Ромима нису једностранни, али негативни етнички стереотипи преовлађују, због чега постоје различити облици дискриминације према њима. Колективна дискриминација, која се заправо највише огледа у игнорисању проблема ове етничке

групе, а мање у самој агресивности, затим велика етничка дистанца због њиховог начина живота и статуса маргиналне друштвене групе, одувек је била препрека за њихову интегрисаност и равноправне односе са другим народима. Етничка дистанца према ромској популацији мерена, на пример, прихватањем пријатељства, у поређењу са свим осталим етничким заједницама је највећа. Избегавање контаката, манифестована или латентна социјална дистанца један је од битних показатеља неприхватања ове етничке групе. Само мали број спреман је да прихвати Роме као суседе, «да им дете седи у истој клупи са ромским дететом, а већина је оних који једноставно речено осећају гнушање пред идејом о браку или било каквој сличној вези са Ромима. Али, и Роми су свесни да их други не прихватају, па «бирају» своју изолацију што је одувек спречавало њихову адаптацију и интеграцију» (Јакшић, 2002).

Кључ за социјалну и друштвену промоцију и интеграцију Рома у друштвени живот несумњиво је образовање. Али, као најсиромашнији слој у друштву немају никакве услове за школовање, а зато што нису школовани искључени су из економског и друштвеног живота, што их неизбежно води сиромаштву, па се тако стално налазе у "зачараном кругу" репродукујући генерацијско сиромаштво (Симић, 1996).

Већина научних истраживача и ромских лидера се слаже да је образовање један од најважнијих фактора социјалне мобилности, али имајући у виду да је то скуп процес који захтева финансијска средства, затим неповољне услове у којима Роми живе, непостојање навике школовања, традицију и обичаје, питање свакодневног преживљавања и запослености (бар једног члана породице) битније је за ромску заједницу од образовања. Та два сегмента тесно су повезана, али "виши ниво образовања ма колико значајан, не може аутоматски да обезбеди просперитет ромске породице" (Јакшић, 2007). Са друге стране, образовање води модернизацији која доприноси једнакости, али укида етнокултурне различитости и утиче на мењање или губљење ромског идентитета. Тако се поставља питање колико заправо успешно адаптирање, односно усвајање модерних вредности неопходних за интеграцију у једно друштво, слаби свест о националном идентитету и води ка асимилацији. Нека анкетна истраживања су показала да своје етничко порекло најчешће мењају или прикривају они Роми који су успели да се отргну из типичног ромског окружења и који су се образовно, професио-

нално и статусно уклопили у оквире шире друштвене заједнице (Митровић, 1996).

Генерално, постоје два приступа када је реч о томе како најбоље унапредити положај Рома и заштитити њихова људска и мањинска права. Први се залаже за остварење свих права која су законом загарантована и свим другим мањинама, а други приступ за признавање права Ромима као посебној мањини, полазећи са становишта да су они изузетак по својим особеностима у поређењу са другим националностима. С тим у вези, у Србији се по први пут у правној регулативи појављује термин “позитивне дискриминације” у Савезном закону за заштиту права и слобода националних мањина (из 2002. године) под којим се подразумева увођење посебних мера (тј. афирмативне акције) за постизање равноправности и унапређење положаја ромске етничке заједнице, нарочито у погледу образовања и запошљавања.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Може се закључити да се Роми према образовању, али и по свим другим показатељима друштвеног положаја (запосленост, друштвени углед, животни стандард, и сл.) налазе на најнижој друштвеној лествици. Необразованост ромске популације је феномен дубоко укоренен у обрасцима понашања, не само код Рома, већ и шире друштвене заједнице. Изразито неповољна образовна структура Рома један је од најважнијих узрока њихове неинтегрисаности у друштво, а утиче на одржавање и продубљивање социо-економског и културног јаза између ромског и осталог становништва. Искључивање ромске деце из редовног школовања ће у наредном периоду имати за последицу генерације које ће и даље репродуковати неписмене, а тиме и социјално неприлагођене модерним друштвеним токовима. Зато је проблем укључености Рома у образовни систем једно од најактуелнијих питања, посебно са становишта друштвене интеграције, социјалне покретљивости, побољшања социо-економског положаја и националне еманципације.

У препорукама Европске уније у вези са образовањем⁶⁾ се истиче да се неповољан положај Рома у европским државама може превазићи једино ако се ромској деци гарантују једнаке могућно-

6) Принципи и смернице за побољшање ситуације Рома који су засновани на препорукама специјалистичке групе Рома Савета Европе и на препорукама Високог комесара ОЕБС-а за националне мањине, усвојени од стране Европске уније -а на самиту у Тампереу, 1999. године.

сти у области образовања. Зато све државе које формулишу политику за побољшање положаја Рома, образовање треба да сматрају приоритетом, при чему треба имати у виду неповољан положај Рома у друштву, а нарочито њихову веома тешку социо-економску ситуацију. Државе треба да обезбеде једнаке образовне могућности за ромску децу у циљу искорењивања дискриминације у школама, као и да на одговарајући начин омогуће наставницима и другом стручном особљу адекватну обуку у области мултикултурног образовања. Неке од препорука односе се и на увођење тзв. позитивне дискриминације да би се повећао квалитет и ефикасност образовања Рома, затим на елиминисање праксе усмеравања ромске деце у специјалне школе или одељења (за ментално заостале ученике), као и на покривање трошкова везаних за образовање (убеници и сл.). Образовна политика треба да обухвати и мере за образовање одраслих лица (посебно жена) и стручно образовање.

Неопходно је разумети да није проблем само у ромској заједници него и у друштву, па су потребни заједнички напори да би се превазишли векови неписмености, сиромаштва, дискриминације и маргинализације ромске етничке заједнице. Због тога, образованост и положај ромске националне мањине данас представљају изазов концепту толеранције, једнакости и демократичности, као и ефикасности спровођења образовне и мањинске политике. За једну демократску и хуману државу потребно је прихватање идеје мултиетничности и мултикултуралности, што подразумева и могућност успешне адаптације и равноправне интеграције Рома у друштво.

ЛИТЕРАТУРА

- BRIZA, Jan (2000). "Minorities in Central Serbia", *Minorities Right in Yugoslavia*, International Report, No.6, MRG, London, UK, pp. 20-26.
- ЂОРЂЕВИЋ, Б. Драгољуб (уред.) (2004). *Роми од заборављене до мањине у успону*, Одбор за грађанску иницијативу, Ниш.
- ЈАКШИЋ, Божидар (2002). "Људи без крова", Република, Београд.
- ЈАКШИЋ, Божидар (2007). "Образовање и школовање ромске деце", *Друштвене науке о Ромима у Србији*, САНУ, Одељење друштвених наука, вол. СХИХ, књига 29, Београд, стр.81-93
- МАЦУРА, Милош (1993). "Демографске промене и друштвени развитак Рома", *Друштвене промене и положај Рома*, САНУ, књига 2, Београд, стр. 26-34.
- МИРГА, Анџеј & Николае.ГЕОРГИ (1997). «Ромски народ у историјском контексту», *Ромолошке студије*, серија И, број III-IV, Београд, стр. 3-50.

- МИТРОВИЋ, Александра (1996). “Положај Рома у друштву”, *Положај мањина у СР Југославији*, САНУ, Одељење друштвених наука, књига 19, Београд, стр. 807-819.
- ПЕТРОВИЋ, Ружа (1992). “Демографске особености Рома у Југославији”, *Развитак Рома у Југославији-проблеми и тенденције*, САНУ, књига 1, Београд, стр. 115-127.
- POULTON, Hugh (1997). “Insiders and Outsiders: the Transnational Minorities- Jews, Armenians, Vlachs and Roma”, *Minorities in Southeast Europe: Inclusion and Exclusion*, International Report, Minority Rights Group, London, No. 6, pp. 8-11.
- РЗС (2003). Попис становништва, домаћинства и станова 2002; школска спрема и писменост, књига бр. 4, Републички завод за статистику, Београд.
- РАДУШКИ, Нада (2007). “Националне мањине у Централној Србији – етничке промене и демографски развој”, Институт друштвених наука, Београд.
- РАДУШКИ, Нада (2007). “Демографске и етничке особености Рома у Србији”, *Друштвене науке о Ромима у Србији*, САНУ, Одељење друштвених наука, вол. СХИХ, књига 29, Београд, стр. 81-93.
- СИМИЋ, Ђура (1996). “Школовање и образовање као услов социјалне-друштвене промоције Рома”, *Положај мањина у СР Југославији*, Београд, САНУ – Одељење друштвених наука, књига 19, Београд, стр. 833-843.
- ТОМОВА, Илина (1995). *The Gypsies in the Transition period*, International Center for Minority Studies and Intercultural Relation, Sofia.

Nada Raduski

EDUCATION AS THE KEY SOLUTION FOR INTEGRATION OF ROMA TO SOCIETY

Summary

Roma people represent one of larger ethnical communities in Serbia and in other states of central and southeastern Europe, where their long-term marginalization, segregation and discrimination have caused their difficult social status. Judging by all socio-demographic pointers such as education, employment, ranking in social structure, life standard and similar; the Roma people have been situated at the lowest level of social structure. Extremely bad education level of the Roma people has been of the most important causes for their unsuccessful integration into society and it also have caused keeping and deepening of socio-economic and cultural gap between the Roma people and other citizens. In this work, on the basis of 2001 citizen register; there have been analyzed the causes and

consequences of high level of illiteracy, very low level of employment structure, as well as problem of inclusion of the Roma children to the educational system of Serbia, thus representing one of the most acute questions in the field of social integration, social mobility, improvement of socio-economic position and national emancipation of the Roma people.

Key Words: Roma, education, position, social integration, Serbia